

**Тема: Підготовка майбутніх учителів-філологів
до проведення дослідницької діяльності
з учнями старшої школи**

Ключові поняття теми: підготовка, дослідницька діяльність, ознаки підготовки до дослідницької діяльності, психолого-педагогічні особливості підготовки до дослідницької діяльності у майбутніх учителів-філологів

Література:

1. Левченко Л. С. Творча самореалізація старшокласників у науково-дослідницькій діяльності шкіл нового типу: [Текст] Дис. ...канд. пед наук: 13.00.01/ Людмила Степанівна Левченко / Сумський державний педагогічний інститут ім. А. С. Макаренка. – Суми, 1999. – 211 с.
2. Марченко О. В. Формування культури мислення старшокласників засобами дослідницької діяльності: [Текст] Дис канд.пед. наук. за спеціальністю 13.00.09/ Олена Вікторівна Марченко / Інститут педагогіки Академії педагогічних наук України. – Київ, 2006. – 205 с.
3. Недодатко Н. Г. Формування навчально-дослідницьких умінь старшокласників: [Текст] Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01/ Наталія Григорівна Недодатко / Криворізький державний педагогічний університет. – Кривий Ріг, 2000. – 212 с.
4. Пустовіт Г. П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах: [Монографія] / Григорій Петрович Пустовіт / К. : – Луганськ : Альма-матер, 2004. – 540 с.
5. Сологуб А. І. Проблеми організації науково-дослідницької роботи ліцеїстів та охорони їхнього здоров'я [Текст] : автореф. дис.канд. пед. наук: 13.00.01 / Сологуб Анатолій Іванови / Криворізький педагогічний ін-т. – Кривий Ріг, 1995. – 237 с.
6. Богословский В. И. Наука в педагогическом университете: вопросы методологии, теории и практики / В. И. Богословский, В. А. Извозчиков, М. Н. Потемкин. – СПб. : Изд-во СПб. ун-та, 2000. – 204 с.
7. Артеменко Н. А. Подготовка будущих учителей-словесников к реализации профильного обучения на основе компетентностного подхода: [текст] автореф. дис. канд. филол. наук за специальностью 13.00.08 / Надежда Анатольевна Артеменко / Томск. гос. пед. ун-т. – Томск, 2007. – 19с.

8. Глузман А. В. Университетское педагогическое образование: опыт системного исследования / А. В. Глузман. – К. : Просвіта, 1997. – 312 с.
9. Загвязинский В. И. Учитель как исследователь.: [текст] / Владимир Ильич Загвязинский. – М. : Знание, 1980. – 96 с.
10. Кловак Г. Т. Дослідницька діяльність як важлива складова роботи вчителя сучасної школи: [текст] стаття / Галина Тихонівна Кловак / Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка . – № 12. – 2005. – С. 253-256.

Матеріал до теми

Сучасний етап розвитку суспільства в Україні характеризується значними змінами у сфері освіти. Входження до єдиного світового та європейського освітнього простору, запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу, процеси глобалізації, демократизації, інформатизації, гуманізації є чинниками оновлення усіх ланок системи освіти України. Необхідність модернізації освітньої галузі, її оновлення на засадах демократизації, гуманізації, орієнтації на світові стандарти, впровадження новітніх інформаційних технологій у процес підготовки майбутніх фахівців відображено в чинному законодавстві про освіту України, зокрема Законах України „Про освіту”, „Про вищу освіту”, Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Державній національній програмі „Освіта” („Україна XXI століття”) тощо.

Сучасний педагог має бути готовим до інновацій та творчості, володіти різноманітними засобами дослідницької роботи в школі, систематично поповнювати знання, застосовувати у педагогічній діяльності особистісно зорієнтований підхід. Все це надає проблемі дослідницької педагогічної діяльності вчителя особливої ваги. Водночас зростання вимог до фахової підготовки вчителя вимагає якісно нового теоретичного та методичного забезпечення студентської науково-дослідної діяльності в умовах вищого педагогічного навчального закладу. Успішне оволодіння навичками педагогічного дослідження допоможе майбутнім учителям органічно включитися в педагогічну діяльність і відразу розпочати практичне застосування наукових знань у школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вивчення різноманітних концептуальних засад професійно-педагогічної підготовки вчителя, окреслення загальних питань з формування особистості вчителя розкрито в роботах таких вітчизняних та зарубіжних учених, як: А. Алексюк, В. Андрущенко, В. Буряк, Н. Волкова, Н. Гавриш, О. Глузман, С. Гончаренко, М. Євтух, В. Загвязінський, І. Зязюн, М. Євтух, В. Кремень, В. Курило, О. Кучерявий, В. Краєвський, Л. Нечипоренко, О. Пехота, І. Підласий, С. Сисоєва, В. Сластьонін, С. Харченко, В. Шадриков.

Проблема науково-дослідної роботи в процесі підготовки майбутніх фахівців в умовах вищих навчальних закладів також

неодноразово ставала об'єктом вивчення (О. Глузман, О. Гнізділова, С. Гончаренко, І. Гликман, О. Дубасенюк, М. Євтух, В. Загвязинський, С. Золотухіна, І. Зязюн, В. Кан-Калик, Г. Кловак, В. Краєвський, Н. Кузьміна, В. Луговий, О. Микитюк, М. Нікандров, О. Пехота, І. Підласий, Н. Побірченко, З. Сазонова, С. Сисоєва, В. Сипченко, В. Сластьонін, М. Стріха, В. Шадріков, та інші).

Прагнення вітчизняної вищої педагогічної освіти до європейського науково-освітнього простору вимагає принципової зміни діяльності сучасних вищих навчальних закладів, що готують майбутніх філологів. Досвід провідних зарубіжних університетів свідчить, що процес підготовки майбутніх учителів реалізується ефективніше, якщо з першого курсу навчання він максимально зближений з науково-дослідною роботою студента. Водночас, в Україні науково-дослідна робота часто спланована окремо від процесу навчання, тому випускники ВНЗ, а часто саме вищих педагогічних навчальних закладів недостатньо ефективно використовують досягнення науки в професійній діяльності, зазнають значних труднощів в організації власної дослідницької роботи. Наслідком цього є нездатність розвивати здібності до дослідницької роботи в учнів старшої школи.

В основних положеннях Державної національної програми «Освіта» та Державної програми «Вчитель» зазначено, що головним завданням школи є виховання творчої особистості та формування інтелектуального й духовного потенціалу держави. В Законі України «Про вищу освіту» (2014 р.) зазначено, що одним з шляхів формування і реалізація державної політики у сфері вищої освіти забезпечуються розвитком наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів та їх інтеграції з виробництвом. Для реалізації зазначених вище завдань необхідним є створення умов для повноцінного вияву й розвитку обдарувань дитини, формування творчого мислення, уяви, удосконалення мовленнєвої підготовки, надання їй дослідницького спрямування, передання учню ініціативи в організації власної пізнавальної діяльності.

Серед базових педагогічних галузей, які формують особистість школяра, важливе місце посідають філологічні дисципліни. Це обумовлено тим, що саме за допомогою філологічних дисциплін таких як українська та іноземна мови, українська та зарубіжна літератури можливо, виховати в учнях загальнолюдські і національні ідеали, розвинути комунікативні здібності, на основі систематичного впровадження дослідницької роботи сформувати навички і вміння в сфері гуманітарної роботи. Тому на сучасному етапі розвитку суспільства, більшість спеціальностей вимагають високого рівня філологічної освіти, зростає кількість студентів, для яких філологія є професійно важливим предметом.

На етапі реформування сучасної вищої школи України виникла суперечність між рівнем традиційної підготовки майбутнього філолога до науково-дослідницької діяльності і новими вимогами суспільства до

випускників ВНЗ, які обумовлені необхідністю активного використання знань в педагогічному процесі і здатністю до самостійної дослідницької діяльності. Це вимагає узагальнення теоретичних і практичних завдань, поставлених перед вищою школою. Серед них: підготовка мовознавця, орієнтованого на самостійну дослідницьку діяльність, озброєння майбутнього філолога інтегрованою системою знань з проблем розвитку пізнавальної та дослідницької самостійності у школярів старшої школи, формування професійно значущих умінь і навичок в цьому напрямі, оновлення методики формування самостійних умінь майбутніх філологів з метою підготовки фахівця до самостійної професійної діяльності в умовах ринкової економіки.

Проблема підготовки вчителя до професійної діяльності є досить розробленою на різних рівнях. Однак, слід зазначити, що поняття «підготовка майбутнього філолога до дослідницької діяльності» недостатньо визначено. Тому ми вважаємо за доцільне охарактеризувати понятійний апарат статі.

Для більш чіткого розуміння проблеми дамо спочатку визначення поняттю «підготовка». Так, В. Богословський в монографії «Наука в педагогічному університеті: питання методології, теорії та практики» визначив підготовку фахівця як «процес формування в ньому достатнього рівня готовності», як це «динамічний процес, основною метою якого є формування такого професійного якості як готовність». Встановлюючи співвідношення між поняттями підготовка і готовність, він вказує на те, що вони співвідносяться як процес і результат. «Професійна готовність – це не тільки результат, але і мета професійної підготовки».

На нашу думку, підготовку майбутнього філолога до дослідницької діяльності в процесі роботи зі старшокласниками можна розглядати як багатокомпонентний процес, що включає певний рівень розвитку особистісних, професійних та дослідницьких якостей майбутнього філолога. Цей процес повинен забезпечувати ефективність професійної педагогічної та дослідницької роботи і в процесі вивчення філологічних дисциплін, однією із провідних цілей якого є формування готовності майбутніх філологів до проведення дослідницької діяльності зі старшими школярами.

Зазначене вище дає нам змогу перейти до характеристики професійних та особистісних якостей, якими повинен володіти філолог задля підготовки до дослідницької діяльності.

Досить точно розглянула основні якості, якими повинен володіти філолог, Н. Артеменко. Цей дослідник стверджує, що майбутній філолог повинен мати загальнокультурну, професійну, психолого-педагогічну та методичну підготовку, такий майбутній фахівець повинен обіймати гуманістичну, педагогічну позицію, володіти дослідницької та інформаційної культурою, вміти оперативно, своєчасно реагувати на зміни в напрямку розвитку системи освіти взагалі і в методиках навчання

філологічним дисциплін зокрема, а також, що важливим компонентів загальної структури підготовки педагога до професійної діяльності є його готовність до використання нових методів, прийомів, інноваційних технологій навчання. Ми вважаємо, що такі вимоги до вчителя-філолога повинні знаходити логічне відображення в системі його професійної підготовки.

Аналіз науково-педагогічної літератури показує, що в різних дослідженнях виділені різні вимоги до особистості учителя-філолога. У нашому дослідженні ми спираємося на визначення Д. Лихачова, який характеризує філолога як освічену, інтелігентну людину, носія культури, творчу особистість, якій властиві знання про походження культурних цінностей, в процесі їхнього створення та історичного виміру; знання про те, як література створювалася, формувалася в житті народу. Філологу властиві вміння передавати через літературу моральні та естетичні уявлення, вміння розуміти широке коло творів мистецтва.

Що ж до визначень готовності мовознавців до дослідницької діяльності, то спочатку розглянемо загальні тенденції, які існують щодо вирішення цієї проблеми. Так, В. Загвязінський відзначає, що бути педагогом-дослідником – означає вміти знаходити нове в педагогічних явищах, виявляти в них невідомі зв'язки й закономірності. А це потребує передусім загальної культури та високої фахової підготовки, певного досвіду навчально-виховної роботи й спеціальних знань і вмінь, притаманних саме дослідницькій роботі. Зокрема, треба вміти спостерігати й аналізувати явища; узагальнювати результати спостережень, виділивши найголовніше; за певними ознаками передбачати розвиток явищ у перспективі; поєднувати точний розрахунок із уявою й інтуїцією та багато іншого. Складність педагогічних явищ із незавершеністю їх логічного аналізу та недостатньою інформованістю про них, робить проблему наукового пошуку особливо актуальною.

Останнім часом у сучасній школі значне місце посідає педагогічна діагностика як практика виявлення якості навчально-виховної діяльності, причин її успіхів та невдач. Педагогічна діагностика може мати й суто науково-теоретичне спрямування на вдосконалення цієї практики. Активізація уваги до педагогічної діагностики в наш час не випадкова. В умовах упровадження принципово нових педагогічних технологій і функціонування різних як за формою власності, так і за принципами побудови навчального процесу шкіл, знання методів педагогічної діагностики стає нормою для кожного вчителя. Змагання різних освітніх систем потребує дослідницької праці, пов'язаної з аналізом стану всіх об'єктів педагогічного процесу. Йдеться про те, що хто краще знатиме про глибинні причини та наслідки педагогічного впливу, той вийде переможцем у цих змаганнях, а, отже, його вихованці досягнуть значніших результатів у власній самореалізації. Таким чином, як зазначає Г. Кловак, педагогічна діагностика стає невід'ємною частиною навчально-виховного

процесу сучасної загальноосвітньої школи. Досвід роботи шкіл нового типу, для яких науково-дослідна (експериментальна) робота є однією з головних складових їхньої діяльності, підтверджує значну ефективність формування творчого потенціалу як учителя, так і учня. Проводячи констатувальний та формувальний експерименти, вчитель підвищує рівень своїх теоретичних знань, систематично вивчаючи філософську, педагогічну, психологічну та методичну літературу; бере участь у семінарах і науково-практичних конференціях; оволодіває методами наукового дослідження, в тому числі, й методикою діагностичного дослідження та педагогічного експерименту; набуває вміння об'єктивно аналізувати процес своєї діяльності й оцінювати його результати, подавати матеріали дослідження у формі наукового звіту, доповіді, статті, методичних рекомендацій. У підсумку все це призводить до істотного зростання творчого потенціалу вчителя та вдосконалення його педагогічної майстерності. Вчитель-дослідник, який вивчає конкретну педагогічну проблему, розробляє оригінальний діагностичний інструментарій для виміру досліджуваних учнівських рис. Він добирає та розробляє завдання розвивального характеру, щоб експериментально підтвердити запропоновану на початку дослідження гіпотезу.

Усе є необхідним задля формування творчої самореалізації старшокласників як процесу самоствердження свого «Я», розвитку творчих здібностей, формування комунікативної культури, адекватної самооцінки та істотно залежить від комплексу умов педагогічної підтримки. Таким чином підтверджується думка А. Дістервега, який вважав, що результатом і доказом правильного розвитку особистості учня є його прагнення і нахил до самостійного дослідження. Уже кілька століть не втрачає актуальність відома теза А. Дістервега, що хороший вчитель – це не той, хто подає готову істину, а той, хто вчить її знаходити. Відповідно, вчитель має сам постійно самовдосконалюватися, розширювати власний кругозір, володіти дослідницькими вміннями. Важливим, на нашу думку є твердження Л. Левченко про те, що «суттєвим психолого-педагогічним бар'єром у самореалізації творчого потенціалу стають суперечності між різними підходами до розвитку емоційно-евристичних і логічних здібностей юнаків. Ряд педагогів дотримувались думки, що провідним завданням шкільного дослідництва є перш за все розвиток інтелектуально-логічних здібностей школярів. У такій ситуації евристичні методи та побудови уяви, творчої фантазії, мистецької дії тощо розглядались як щось другорядне та необов'язкове. Робота з підготовки педагога-дослідника, про яку йшлося, дискусії з дорослими наставниками та їхніми вихованцями, сприяли гармонізації логічних і евристичних методів у цілісному процесі наукової співтворчості. Учасники гуртків – мовного, з екологічного моніторингу, народознавства, інформатики, ораторського мистецтва, історико-архівного та ін. – переконались у перевагах саме комплексу різноманітних евристичних і логічних методів і

прийомів, що в сприятливих соціально-педагогічних умовах суттєво впливають на самореалізацію їх творчих здібностей».

У ситуації, при якій учні старших класів стають органічними учасниками досліджень з різних предметів та із теми науково-педагогічної розвідки, яку веде педагогічний колектив, школярі перетворюються на рівноправних партнерів учителів-дослідників і разом з ними, не граються в науку, а за її допомогою вирішують актуальні та гострі проблеми життя.

Підготовка майбутнього філолога до дослідницької діяльності в процесі роботи зі старшокласниками – це багатокomпонентний процес, що включає певний рівень розвитку особистісних, професійних та дослідницьких якостей майбутнього філолога. Цей процес повинен забезпечувати ефективність професійної педагогічної та дослідницької діяльності в процесі вивчення філологічних дисциплін у ВНЗ, головною метою якого є готовність майбутніх філологів до проведення дослідницької роботи зі старшими школярами. Факторами, які впливають на формування готовності учителів-філологів до дослідницької роботи є: вміння знаходити нове в педагогічних явищах, виявляти в них невідомі зв'язки й закономірності ґрунтуючись, передусім, на загальній мовленнєвій культурі, високій фаховій підготовці, досвіді навчально-виховної роботи, спеціальних знаннях, вміннях та навичках, притаманних саме дослідницькій роботі мовознавця. Зокрема, вмінні спостерігати й аналізувати явища розвитку мови; узагальнювати результати спостережень, виділивши найголовніше; за певними ознаками передбачати розвиток явищ у перспективі; поєднувати точний розрахунок із уявою й інтуїцією. Комплекс умов педагогічної підтримки вчителю-філологу, який готовий до дослідницької роботи, складається з: утвердження фактичної паритетності науково-дослідної та навчальної роботи для здібних старшокласників; формування мовно-дослідницького гуртка за принципом референтної групи із спільними науково-професійними уподобаннями; оволодіння методами наукового дослідження й творчого співробітництва в процесі вивчення мови.

Проблемні питання, ситуації, практичні завдання

Анкета

1. Чи доводилося Вам у школі займатися науково-дослідною роботою?

а) так (з якого предмету та з якою метою, результат дослідження)

б) рідко (чому рідко, з якого предмету та з якою метою, результат дослідження)

в) ні (вказати причину)

---

2. Чи брали Ви участь у науково-практичних конференціях?

а) так (з якого предмету та з якою метою)

б) рідко (чому рідко, з якого предмету та з якою метою)

в) ні (вказати причину)

---

3. Чи брали Ви участь конкурсах наукових робіт?

а) так (з якого предмету та з якою метою, результат)

б) рідко (чому рідко, з якого предмету та з якою метою, результат)

в) ні (вказати причину)

---

4. Чи займаєтеся Ви в даний час науковою роботою?

а) так (з якого предмету та з якою метою)

б) ні (вказати причину)

---

5. Які мотиви спонукають Вас брати активну участь в науково-дослідній діяльності у ВНЗ (вказіть два)?

а) користь для майбутньої професійної діяльності;

б) прагнення до самоствердження;

в) потреба в творчому самовираженні;

г) цікавість та любов до знання;

д) інше (вказіть, що саме)

---

6. З якими труднощами Ви стикаєтеся в процесі науково-дослідної діяльності (вказіть чотири)?

а) при формуванні мети та завдань дослідницької роботи;

б) при плануванні експерименту дослідження;

в) при доборі необхідного матеріалу та при роботі з довідковою літературою;

- г) при письмовому викладі тексту;
- д) при формуванні проблеми дослідження;
- е) при пошуку різних способів та методів вирішення поставлених завдань;
- ж) при узагальненні результатів дослідження;
- з) інше (вказіть, що саме)

---

7. Що, на Ваш погляд, є найбільш дієвим та ефективним способом підготовки до науково-дослідної роботи (вказіть три)?

- а) робота у творчих групах при кафедрі;
- б) спецкурси;
- в) проведення науково-практичних конференцій та семінарів;
- г) участь у конкурсах наукових робіт;
- д) участь у роботі наукового товариства студентів;
- е) консультації наукового керівника;
- ж) інше (вказіть, що саме)

---

8. Що, на ваш погляд, найбільш важливе для формування умінь та навичок науково-дослідної роботи (вказіть три)?

- а) глибокі теоретичні знання з предмету дослідження;
- б) вміння працювати з довідковою літературою;
- в) бажання;
- г) наявність часу;
- д) мотивація;
- е) знання основ науково-дослідної діяльності;
- ж) співробітництво з викладачами;
- з) інше (вказіть, що саме)

---

9. Як впливає, на Вашу думку, участь у науково-дослідній діяльності на формування особистості вчителя-філолога?

- а) формує дослідницькі вміння та навички;
- б) розширює світогляд;
- в) розвиває творчі здібності;
- г) не впливає,
- д) інше (вказіть, що саме)

---

10. Чи плануєте Ви працювати в школі після закінчення ВНЗ?

- а) так;
  - б) ні (вказати причину)
-

Дякую!

Контрольні запитання

1. Значення науки для розвитку та організації суспільства?
2. Суть та особливості формування і розвитку природничих, гуманітарних та суспільних наук.
3. Значення теорії для розвитку науки та організації суспільства.
4. Законодавство України про наукову діяльність, вищу освіту, середню загальну освіту, підготовку та атестацію наукових кадрів.
5. Структура і система вимог до наукової роботи її внутрішня логіка.

Завдання для самостійної роботи

1. Проаналізувати емпіричний рівень пізнання, його характерні риси та відмінності від теоретичного.
2. Проаналізувати особливості проведення дослідницької діяльності з філологічних дисциплін в середніх загальноосвітніх закладах України та за кордоном.
3. Охарактеризувати теоретичні методи дослідження: метод дедукції (індукції), аналіз (синтез), абстрагування, конкретизація, моделювання.
4. Охарактеризувати емпіричні методи дослідження: метод спостереження, інтерв'ювання, анкетування, опитування, контент-аналізу, експертна оцінка, тестування, експеримент .
5. Провести наукове міні дослідження. Наприклад анкетування чи опитування щодо проведення науково-дослідницької діяльності серед учнів старшої школи в загальноосвітніх закладах України. Попередньо скласти план дослідження.